

ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ І КОНВЕРГЕНЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

В статті розкрито актуальність досліджуваної проблематики, обґрунтовано взаємозалежність процесів внутрішньорегіональної диференціації та конвергенції регіонального розвитку, запропоновано систему індикаторів та показників оцінки динаміки внутрішньорегіональної диференціації.

Ключові слова: внутрішньорегіональна диференціація, соціально-економічна асиметрія, конвергенція, регіон, динаміка.

S.L. SHULTS, I.Y. TYBINKA

Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine

INTRAREGIONAL SOCIO-ECONOMIC DIFFERENTIATION AND REGIONAL DEVELOPMENT CONVERGENCE

In the article the relevance of the investigated issues is disclosed, the interdependence of the processes of intraregional differentiation and convergence of regional development is substantiated, a system of indicators and indicators for assessing the dynamics of intraregional differentiation is proposed.

Keywords: intra-regional differentiation, socio-economic asymmetry, convergence, region, dynamics.

І. Вступ. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується наявністю просторових диспропорцій на міжрегіональному та внутрішньорегіональному рівнях. Сьогодні внутрішньорегіональному рівні диференціація за низкою показників економічного і соціального розвитку адміністративно-територіальних утворень значно перевищує міжрегіональні значення. Така ситуація обумовлює існування розірваності і фрагментарності соціально-економічного простору регіонів, розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентруванням фінансових ресурсів у центрах розвитку регіонів (зокрема великих містах), посилення розриву між міськими та сільськими територіями, поглиблення проблем територіальної розбалансованості на внутрішньорегіональному рівні.

Внутрішньорегіональна диференціація є характерною для всіх регіонів

України. При цьому українські регіони є подібними за масштабами внутрішньорегіональної диференціації і це, безумовно, перешкоджає їх конвергенції регіонального розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблематиці просторової диференціації та конвергенції регіонів приділяли значну увагу такі науковці: З. Варналій, Б. Данилишин, В. Захарченко, Я. Олійник, В. Симоненко, М. Кизим, І. Сторонянська, В. Чужиков та інші. Водночас низка проблем теоретичного і методичного характеру, пов'язаних із оцінюванням внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку, вироблення нових підходів до стимулювання економічної активності територіальних громад та ефективного використання власного потенціалу регіонів у різних сферах діяльності, потребують подальшого вивчення.

II. Постановка завдання. Метою статті є оцінювання масштабів та динаміки внутрішньорегіональної диференціації, яка є однією з перешкод конвергенції регіонального розвитку та обґрунтування напрямів політики згладжування існуючих територіальних диспропорцій.

III. Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація в Україні конвергентної моделі регіонального розвитку передбачає насамперед мінімізацію територіальних диспропорцій на внутрішньо регіональному рівні. Для виявлення різного роду асиметрій у розвитку територіальних одиниць в межах регіону зазвичай використовують показники, що характеризують нерівномірність розвитку та встановлюють присутність конвергентно-дивергентних процесів в країні та її регіонах, а саме: коефіцієнт варіації, дисперсія, середнє квадратичне відхилення, індекс Джині (*Gini*), індекс Тейла (*L-mira* і *T-mira*), який в регіоналістиці отримав назву «ентропійний індекс нерівності» [1] і ін. Останні два показники активно використовують при оцінці асиметрій територіального розвитку, оскільки дозволяють порівнювати розподіл ознаки в сукупності з різним набором одиниць.

Оцінювання динаміки та масштабів внутрішньорегіональної диференціації здійснимо на прикладі Львівської області. Львівська область обрана об'єктом аналізу з огляду на низку об'єктивних обставин:

- Львівська область характеризується наявністю різнопланових територій – тут розміщене одне з найбільших міст України – Львів, є низка центрів економічного розвитку (в межах міст обласного значення) окрім обласного центру, присутні гірські та прикордонні

території;

- в області виділено 20 адміністративних районів та 41 мале місто;
- за багатьма соціально-економічними показниками Львівська область може вважатись середньостатистичним українським регіоном;
- область характеризується диференційованою структурою економіки в розрізі промисловості, сільського господарства, сфери послуг.

Зазначене робить Львівську область цікавою для аналізу внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку та, водночас, отримані результати щодо існування тих чи інших тенденцій можуть поширюватись і на інші регіони України.

Загалом, аналіз показників соціально-економічного розвитку в розрізі районів Львівщини за 2010-2016 роки засвідчив, що масштаби внутрішньорегіональної диференціації не скорочуються. найвищий рівень внутрішньо регіональної диференціації спостерігається за обсягами реалізованої промислової продукції на одну особу, обсягами експорту та імпорту товарів на одну особу. Така ситуація зумовлена економічною спеціалізацією цих районів, створенням в їх межах нових виробництв із іноземним капіталом, що працюють на експорт та використовують давальницьку сировину.

Більш детально здійснимо оцінювання внутрішньорегіональних відмінностей на основі індикаторів соціально-економічного розвитку, які можуть виступати підставою для прийняття управлінських рішень. До таких індикаторів відносимо: результативність функціонування суб'єктів економіки, видаткові характеристики функціонування соціальної сфери та деяких інших сфер економічної діяльності, а також розміри субвенції на соціально-економічний розвиток окремих адміністративно-територіальних одиниць.

До індикаторів результативності функціонування суб'єктів економіки і органів влади в регіоні, слід віднести такі показники як бюджетна та податкова спроможність територій, які проявляються у здатності регіону (громади) акумулювати достатні обсяги бюджетного ресурсу (зокрема на основі податкових надходжень) для розвитку території.

Про те, що соціально-економічна диференціація районів Львівської області зберігалась впродовж досліджуваного періоду свідчать фінансові результати функціонування районів, які оцінюємо за обсягом отриманих податкових доходів до місцевих бюджетів Львівщини, зокрема місцевих

податків, єдиного податку, в цілому доходів без трансфертів, які представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка внутрішньорегіональних асиметрій за показниками, що характеризують результати економічної діяльності у Львівській області за 2010-2015 роки

Показник	Розмах варіації (R)	Середньоквадратичне відхилення (σ)	К-т варіації за середньоквадратичним відхиленням (V)	Індекс Джині (Gini)	Індекс Тейла	
					T-міра	L-міра
<i>Місцеві податки</i>						
2010	54,3424	11,4016	94,7408	0,43568	0,14784	0,09856
2011	66,9648	14,616	94,5728	0,45024	0,14448	0,11424
2012	6,9776	1,2992	151,3568	0,54208	0,38192	0,23408
2013	0,6272	0,10304	291,0544	1,00016	0,22736	0,46704
2014	1,4896	0,27552	694,6688	1,4672	1,0864	0,4368
2015	1,548	0,835	570,656	1,043	0,94	0,5291
<i>Податкові надходження</i>						
2010	3683,161	788,2496	135,9616	0,57856	0,31488	0,1408
2011	7873,843	1676,019	131,4816	0,56704	0,27648	0,12928
2012	5368,102	1486,17	107,7632	0,52352	0,17536	0,07552
2013	6159,731	1723,072	106,4832	0,51712	0,16256	0,07424
2014	6681,420	1835,674	106,9184	0,5184	0,15872	0,07424
2015	8670,43	2209,66	105,761	0,8765	0,1686	0,09453
<i>Єдиний податок</i>						
2010	86,7186	19,981	79,0866	0,37524	0,08904	0,04982
2011	111,0032	26,1078	73,03612	0,35828	0,50138	0,037206
2012	114,2892	27,242	72,6312	0,35828	0,04558	0,03604
2013	324,4554	70,9988	78,23754	0,36994	0,06254	0,04876
2014	533,1694	110,3778	88,2768	0,39432	0,09964	0,0689
2015	543,8327	112,5854	90,042336	0,402206	0,101632	0,070278
<i>Доходи без трансфертів</i>						
2010	4515,492	916,8156	122,70495	0,50505	0,28749	0,13542
2011	7904,425	1679,064	110,556	0,48285	0,22089	0,13542
2012	5612,215	1500,076	91,7415	0,44622	0,13986	0,06327
2013	6340,462	1713,54	90,18639	0,44067	0,12765	0,06105
2014	6557,080	1799,621	90,88569	0,44178	0,12543	0,060939
2015	7850,99	1801,744	91,0054	0,4698	0,1466	0,0945

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Аналіз наведених показників диференціації за результатами економічної

діяльності в розрізі районів Львівської області в період 2010-2015 рр. засвідчив існування наступних тенденцій:

- динаміка індексів внутрішньорегіональної диференціації по доходах місцевих бюджетів Львівщини має стійку тенденцію до зростання впродовж всього аналізованого періоду, однак її зростання пришвидшилось у 2014-2015 рр.;
- найшвидше зростала внутрішньорегіональна асиметрія за єдиним податком та податковими, саме ці показники найбільше корелюють з економічним потенціалом громад та районів;
- порівняння рівня внутрішньорегіональної та міжрегіональної диференціації за аналізованими показниками підтверджує наявність значно сильніших асиметрій на внутрішньорегіональному рівні – значення усіх показників по доходах місцевих бюджетів перевищує аналогічні значення міжрегіонального рівня.

Для оцінки внутрішньорегіональної диференціації у соціальній сфері використаємо показники обсягів бюджетних видатків на забезпечення функціонування галузей соціальної сфери – обсяги видатків на освіту, сферу охорони здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення (табл. 2).

Проведений аналіз видаткових показників свідчить, що вони не демонструють зростання, що пояснюється переважно соціальною спрямованістю місцевих бюджетів – а розподіл коштів на фінансове забезпечення таких сфер як освіта та охорона здоров'я відбувається формульним методом, що дозволяє підтримувати надання соціальних послуг приблизно однакового рівня по усій країні.

В порівнянні з індикаторами соціального розвитку районів Львівщини, диференціація видатків на економічний розвиток територій в розрізі районів Львівщини характеризується значно вищим рівнем (табл. 3). Значною мірою це обумовлено тим, що органи управління районів та територіальних громад можуть на власний розсуд розпоряджатись коштами на фінансування цих сфер (в межах наявних обсягів), тобто кожна громада виробляє власну політику щодо розвитку житлово-комунального господарства, будівництва нових об'єктів на рахунок капітальних інвестицій тощо.

Що ж до міжбюджетних трансфертів, то вітчизняна практика засвідчує що вони як механізм забезпечення горизонтальної бюджетної конвергенції, є малоефективним.

Динаміка внутрішньорегіональних показників асиметрій за обсягами видатків на галузі соціальної сфери у Львівській області за 2010-2015 роки

Показник	Розмах варіації (R)	Середньо-квадратичне відхилення (σ)	К-т варіації за середньоквадратичним відхиленням (V)	Індекс Джині (Gini)	Індекс Тейла	
					T-міра	L-міра
Роки						
1	2	3	4	5	6	7
<i>Обсяги фінансування освіти</i>						
2010	958,4	212,7104	54,5408	0,288	0,06272	0,00896
2011	2183,8592	501,4144	54,464	0,28928	0,06144	0,01024
2012	2741,8752	584,2048	54,8608	0,28544	0,006144	0,0064
2013	3260,608	714,048	55,4368	0,28928	0,06016	0,00768
2014	3366,2464	738,8544	54,8352	0,28544	0,06272	0,00896
2015	3078,21	683,032	50,771	0,27102	0,05944	0,0093
<i>Обсяги фінансування охорони здоров'я</i>						
2010	827,6926	189,6384	66,0093	0,33558	0	0,00714
2011	1991,4531	432,3746	64,3671	0,33082	0,00595	0,00238
2012	2169,3462	489,9111	67,7586	0,34391	0,00714	0,00595
2013	2833,747	617,7885	70,1505	0,35105	0,01547	0,00595
2014	2813,2552	617,1578	67,7348	0,34153	0,00476	0,00357
2015	2390,74	558,4493	68,2203	0,3206	0,00649	0,00341
<i>Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення</i>						
2010	397,6802	85,0756	45,1348	0,23744	0,04982	0,00954
2011	1453,2494	291,0951	45,9934	0,2385	0,04876	0,00742
2012	1678,5524	339,6558	45,1984	0,23532	0,05088	0,00848
2013	2018,8018	402,9908	44,6896	0,2332	0,053	0,00848
2014	2244,444	447,8076	43,6614	0,22896	0,05618	0,01166
2015	2289,33288	456,7638	44,534628	0,233539	0,0573036	0,0118932

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

Асиметрія обсягів офіційних трансфертів на соціально-економічний розвиток територій є досить високою. З одного боку, це можна пояснити суттєвою диференціацією економічного розвитку окремих територій, на вирівнювання рівня розвитку яких і спрямовується субвенція. Однак, з іншого боку, суттєве скорочення диференціації, яке відмічається за капітальними інвестиціями, обумовлено радше суттєвим скороченням таких видатків впродовж досліджуваного періоду, а не ефективністю політики бюджетного вирівнювання темпів економічного розвитку окремих територій.

Динаміка внутрішньорегіональних показників асиметрій за видатками на фінансування економічної сфери у Львівській області за 2010-2015 роки

Показник	Розмах варіації (R)	Середньо-квадратичне відхилення (σ)	К-т варіації за середньоквадратичним відхиленням (V)	Індекс Джині (Gini)	Індекс Тейла	
					T-міра	L-міра
<i>Капітальні вкладення</i>						
2010	524,8656	99,3328	155,5344	0,57904	0,45136	0,3864
2011	232,9488	57,1704	100,98816	0,4872	0,20944	0,19152
2012	368,4912	85,932	120,9152	0,55888	0,336	0,23072
2013	3000,536	425,8094	177,40688	0,67872	0,66752	0,36848
2014	351,8592	75,3704	122,84496	0,55216	0,3304	0,2296
2015	381,588	67,703	110,83	0,7729	0,5482	0,3598
<i>ЖКГ</i>						
2010	770,6619	203,5851	146,4423	0,61716	0,49728	0,26196
2011	398,2791	94,6386	110,1453	0,5217	0,27195	0,13875
2012	711,2547	192,0189	122,6328	0,53835	0,333	0,16983
2013	2973,7455	648,7684	175,8129	0,67266	0,66156	0,36519
2014	720,8562	189,5991	132,9114	0,57498	0,40182	0,1998
2015	750,484	181,201	181,54	0,4698	0,5433	0,2048
<i>Субвенції на соціально-економічний розвиток</i>						
2010	6,92223	1,43395	274,4735	0,99127	0,48433	0,08449
2011	303,0811	62,7725	200,31984	0,82229	0,92701	0,78778
2012	255,0527	50,4679	255,1836	0,92344	0,83657	0,50694
2013	444,6316	84,7161	234,7751	0,8092	0,98294	1,16144
2014	199,3131	39,1748	228,0873	0,80801	0,89964	0,06902
2015	390,441	59,6549	248,476	0,9034	0,91558	0,57449

*Розрахунки автора на основі даних Департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації

IV. Висновки. Внутрішньорегіональна та міжрегіональна диференціація розглядатимуться як критеріальні умови досягнення єдності економічного простору держави та згуртованості суспільства. Необхідність управління внутрішньорегіональною соціально-економічною диференціацією обумовлена, насамперед, відсутністю дієвих механізмів, спрямованих на згладжування існуючих диспропорцій як в напрямку забезпечення відповідного рівня життя, так і в створенні єдиного комплексу необхідних заходів економічного регулювання та правового забезпечення діяльності регіонів, які повинні сприяти конвергенції регіонального розвитку та посиленню процесу розвитку

міжрегіональних взаємодій. До того ж різниця у рівні життя, у цінах, у якості наданих соціальних послуг на місцевому рівні відчувається сильніше, ніж на міжрегіональному рівні.

Перспективи згладжування диференціації на внутрішньорегіональному рівні у значній мірі залежать від їх можливості перерозподілу ресурсів між районами, базовими адміністративно-територіальними одиницями. Очевидно, що ресурсів у проблемних регіонах значно менше, тому у них набагато менше простору для маневру ресурсами.

Цілеспрямоване врегулювання внутрішньорегіональної диференціації в сторону зменшення (а іноді і збільшення) має бути результатом виваженої довгострокової політики соціально-економічного розвитку регіону. Ця обставина, у свою чергу, передбачає розробку відповідної стратегії регулювання внутрішньорегіональної диференціації, яка б базувалась на принципах і пріоритетах регіональної стратегії соціально-економічного розвитку та була б її складовою частиною.

Загалом, регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації має здійснюватися в площині державної регіональної політики та регіональної соціально-економічної політики, що реалізується регіональними та місцевими органами влади. В сучасних умовах реалізація державної регіональної політики має бути сфокусована на посиленні стимулюючої ролі державної підтримки регіонів та створенні умов для мобілізації та ефективного використання ресурсів територіальних громад. Водночас стратегія регулювання внутрішньорегіональної диференціації відповідного регіону має перебувати в органічній єдності із цілями, пріоритетами, часовими інтервалами, використовувати інструментарій регулювання Державної стратегії регіонального розвитку.

Література

1. Экономика-географические и институциональные аспекты экономического роста в регионах / Консорциум по вопр. приклад. экон. исслед., Канадское агентство по международ. развитию [и др.] ; [О. Луговой и др.]. – М.: ИЭПП, 2007. – 164 с.

2. Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку : монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; наук. ред. І. З. Сторонянська. – Львів, 2014. –

438 с.

3. Возняк Г. В. Бюджетна політика розвитку регіонів України: сучасна парадигма та орієнтири подальших реформ : монографія / Г. В. Возняк ; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». – Львів, 2016. – 520 с.

References

1. Èkonomiko-geografičeskie i institucional'nye aspekty èkonomičeskogo rosta v regionah / Konsorcium po vopr. priklad. èkon. issled., Kanadskoe agentstvo po meždunarod. razvitiû [i dr.] ; [O. Lugovoj i dr.]. – М.: ІЄПП, 2007. – 164 с.

2. Finansovi mekhanizmy formuvannia konverhentnoi modeli rehionalnoho rozvytku : monohrafiia / DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy» ; nauk. red. I. Z. Storonianska. – Lviv, 2014. – 438 s.

3. Vozniak H. V. Biudzhetna polityka rozvytku rehioniv Ukrainy: suchasna paradyhma ta oriientyry podalshykh reform : monohrafiia / H. V. Vozniak ; DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». – Lviv, 2016. – 520 s.